

Hoe voer je reflectiegesprekken met leerlingen?



Als je breed evalueert, vorm je je als leerkracht een duidelijk beeld van het leerproces van je leerlingen. Het is echter niet voldoende om alleen als leerkracht een zicht te krijgen op dat leerproces. Als een leerling zelf niet weet wat hij goed of minder goed gedaan heeft of als hij geen zicht heeft op wat hij bijgeleerd heeft ten opzichte van de maand ervoor, kan hij moeilijk **bewuster omgaan** met zijn sterktes en zwaktes, waardoor evalueren minder snel leidt tot leren. Vandaar dat breed evalueren ook vereist dat er regelmatig gecommuniceerd wordt met alle betrokkenen over de resultaten van de leerlingen. Een manier om te communiceren met ouders is door te rapporteren over de resultaten van hun kinderen. Hoe je breed kunt rapporteren, lees je [hier](#). Om echter nog dichter aan te sluiten bij het leerproces van de leerlingen en de rijkheid van **onmiddellijke feedback** niet verloren te laten gaan, is een reflectiegesprek een geschikte manier om te communiceren met de leerlingen zelf.

In dit scenario gaan we dieper in op het voeren van een reflectiegesprek, op de verschillende bronnen die mogelijk zijn als basis voor een reflectiegesprek en op wat volgt na een reflectiegesprek.

1

1. Wat is een reflectiegesprek?

Een reflectiegesprek heeft als doel om samen met een leerling terug te kijken naar een taak, toets of zelfreflectie. In een reflectie staat het leerproces centraal en niet het beoordelen van een product. We illustreren dat met een voorbeeld.

Leerling X vindt het juiste antwoord op een toetstaak niet, maar uit een reflectiegesprek blijkt dat zijn denkproces wel juist is. Leerling Y daarentegen komt op de toets eerder toevallig bij het juiste antwoord uit, maar hij is zich eigenlijk niet bewust van de aanpak die tot dat antwoord geleid heeft. Als de toets de enige basis zou zijn om een resultaat op te baseren, leidt dat ertoe dat leerling X niet scoort en leerling Y wel. Het resultaat zegt echter weinig over het kennen en kunnen van de leerlingen. Daardoor zou het kunnen dat zowel leerling X als leerling Y op een grotere toets op het einde van het trimester niet tot de oplossing van een gelijkaardige opdracht komt. Ze zijn dus ook niet tot leren gekomen. Een reflectiegesprek kan zulke voorvallen onderscheppen, omdat tijdens een dergelijk gesprek het denk- en leerproces centraal staat. Een reflectiegesprek zou ertoe moeten leiden dat leerling X versterkt wordt in de manier waarop hij gelijkaardige taken aanpakt en dat leerling Y leert stilstaan bij de verschillende stappen die hij moet zetten om tot de juiste oplossing te komen. In beide gevallen zal het gesprek ertoe leiden dat leerlingen wel tot leren komen.

Om heel gericht te kunnen inspelen op het leerproces van leerlingen bestaat een reflectiegesprek enerzijds uit **open vragen**, waardoor een leerling tot zelfreflectie komt en anderzijds uit **feedback**, zodat de leerlingen ook handvatten aangereikt krijgen om hun leerproces gericht bij te sturen. Je kan

een reflectiegesprek voeren met een individuele leerling of, binnen een veilig klasklimaat, in kleine groepjes.

1.1 Open vragen stellen

Met de vragen die je stelt tijdens een reflectiegesprek probeer je dieper te graven in het leerproces van de leerlingen door hen zelf te laten expliciteren hoe ze een bepaalde opdracht aangepakt hebben. Doordat leerlingen uitgedaagd worden om de verschillende stappen van een proces te beschrijven, krijgen zowel zijzelf als jij als leerkracht een beter zicht op de sterktes en de zwaktes van de leerlingen. Dat leidt er niet alleen toe dat je als leerkracht gerichter kunt ondersteunen, maar het levert ook op voor de leerlingen: het is een vorm van 'leren leren'. Hieronder lijsten we een aantal vragen op die je zou kunnen stellen; je kunt ze best aanpassen aan de context van de taak en aan de leeftijd van de leerlingen.

- Hoe heb je de taak aangepakt?
- Welke stappen heb je gezet om tot de oplossing te komen?
- Waarmee ben je begonnen?
- Wat was de volgende stap?
- Was dat de goede aanpak; waarom wel/niet?
- Wat heb je geleerd bij het uitvoeren van de opdracht?
- Wat was moeilijk?
- Wat was gemakkelijk?
- Heb je iets gebruikt dat je in een ander vak geleerd had? Zo ja, wat?
- Hoe verliep het groepswerk?
- Wat heb je geleerd van de andere leerlingen?
- Hoe ging de samenwerking tussen jou en de anderen?
- Heb je hulp gevraagd? Zo ja, wanneer en aan wie?
- Wat heb je gehad aan de hulp?
- Wat zou je volgende keer anders aanpakken?
- Wat zou je aanraden aan iemand die dezelfde opdracht moet maken?
- Wat heb je anders gedaan ten opzichte van de vorige keer? (Dus eigenlijk: heb je geleerd uit je fouten?)
- Heb je rekening gehouden met de feedback die je kreeg na een vorige taak? Wat heb je dan precies gedaan?

1.2 Feedback geven om het leerproces voort te sturen

Behalve graven naar de aanpak die de leerlingen hanteerden, is het ook belangrijk om het leer- en denkproces vooruit te helpen en de leerlingen niet achter te laten met nog meer vragen. Dat kan je doen door constructieve feedback te geven aan de leerlingen. Het blijkt dat feedback het meest effectief is als:

- *hij op de leerdoelen is gericht en minder op de andere kenmerken van de taak (netheid, handschrift, lengte...).* Welke de leerdoelen zijn bij het werken aan de competenties Nederlands, vind je in het [raamwerk met doelen](#).

- *hij mondeling gegeven wordt op het moment dat de taak uitgevoerd wordt.* Dat wil zeggen dat een kort reflectiegesprek ook gevoerd kan worden terwijl de leerlingen individueel of in groepjes aan het werk zijn.
- *hij informatie geeft over hoe de leerling iets begrijpt of niet begrijpt en waarom hij iets wel of niet begrijpt.* Dat is ook waarom het zo belangrijk is om een reflectiegesprek te starten met een aantal vragen (zie eerder); de antwoorden daarop stellen je in staat om een beter zicht te krijgen op het leerproces.
- *hij strategieën aanbiedt die de leerling helpen om een prestatie te verbeteren.* Daarin schuilt het belang van het feit dat feedback best constructief is; er worden handvatten aangereikt die de leerlingen vooruithelpen. Als die handvatten toekomstgericht geformuleerd worden, is er sprake van 'feed forward'.
- *hij de leerling in staat stelt om de doelstellingen te begrijpen.* Dat komt omdat leren doelgericht is; je komt veel gemakkelijker tot leren als je weet waarvoor het geleerde dient en wat het geleerde kan opleveren.

Een reflectiegesprek wordt nog duurzamer als het als basis gebruikt wordt om samen met de leerling een aantal doelen te stellen. Hieronder gaan we daar verder op in, maar vooraleer we dat doen, geven we nog mee op basis waarvan je allemaal reflectiegesprekken kunt voeren.

2. Op basis waarvan kan je een reflectiegesprek voeren?

Verschillende 'bronnen' kunnen de aanleiding zijn om een reflectiegesprek te voeren. Omdat het gesprek ingaat op het leerproces, vindt het idealiter plaats op elk moment waarop een leerling geconfronteerd wordt met zijn leerproces. Die confrontatie kan zowel bewust als onbewust gebeuren. Hieronder geven we enkele aanknopingspunten om een reflectiegesprek aan op te hangen. In het eerste geval is de leerling zich wellicht niet bewust van zijn leerproces, in de drie andere gevallen wel.

2.1 Op basis van een observatie

Als leerkracht kan je de taalontwikkeling van leerlingen observeren terwijl ze natuurlijke taken maken. Dat kan je onder andere doen aan de hand van observatiewijzers. Hoe je daarmee aan de slag gaat, vind je [hier](#). Taalontwikkeling observeren kan zowel in de taalles als tijdens andere vakken. Hoe je taalontwikkeling kan observeren in andere vakken, vind je [hier](#).

Een observatie hoeft echter niet altijd formeel te gebeuren. Als de leerlingen individueel of in duo's/groepjes aan het werk zijn en je gaat als leerkracht rond om te ondersteunen, observeer je immers ook wat leerlingen opschrijven of zeggen.

Je kan een reflectiegesprekje voeren, zowel op basis van een (ingevulde) observatiewijzer als op basis van een 'informele' observatie. In het eerste geval zal er in het gesprek wellicht ingegaan worden op het ruimere leerproces, terwijl er in het tweede geval heel concreet ingezoomd kan worden op een specifiek denkproces.

2.2 Op basis van een portfolio

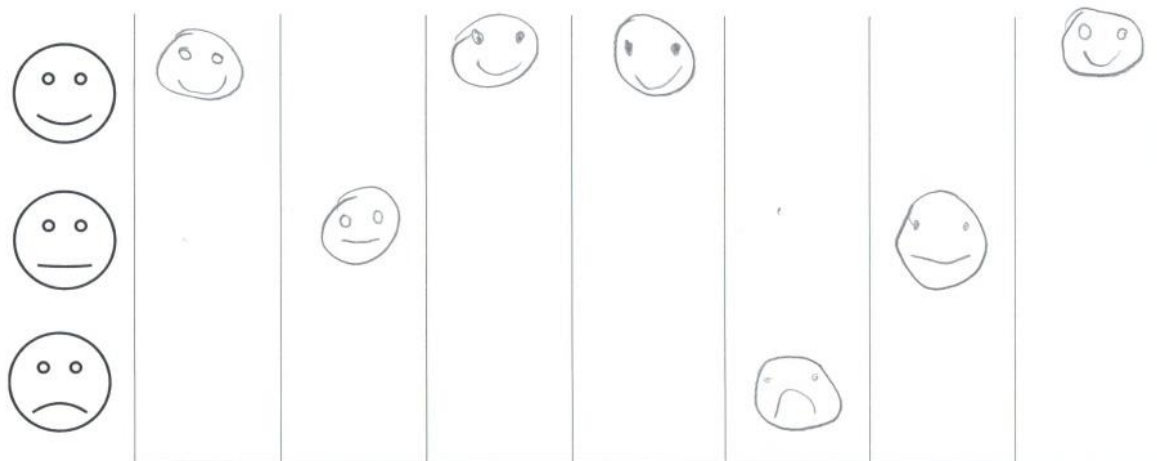
De meest logische bron om een reflectiegesprek rond te starten is een zelfreflectie, zoals bv. in een portfolio. Over het werken met portfolio's lees je [hier](#) meer. Jonge leerlingen zijn nog niet in staat om

uit zichzelf aan zelfreflectie te doen en daarom kan een reflectiegesprek handig zijn om hen dit gaandeweg aan te leren. Je kan leerlingen ook nog op andere manieren laten reflecteren over zichzelf. Over hoe je leerlingen kan betrekken bij hun eigen leerproces, kan je [hier](#) meer informatie vinden.

Aangezien je in dit geval kan vertrekken van de zelfreflectie van de leerlingen, kan je eventueel de stap waarin je open vragen stelt, overslaan. Het kan echter ook heel interessant zijn om dieper in te gaan op een aantal aspecten of om na te vragen wat ze moeilijk/gemakkelijk vonden aan het maken van het portfolio. Of je nu wel of niet doorvraagt, het gedeelte waarin je feedback geeft, blijft cruciaal. Door leerlingen feedback te geven op hun portfolio enerzijds en op het in het portfolio beschreven leerproces anderzijds, geef je bovendien aan dat ze niet voor niets moeite hebben gestoken in het maken van het portfolio.

2.3 Op basis van een humeurmeter

Een andere manier om leerlingen over zichzelf te laten reflecteren, is door te werken met een humeurmeter. Daarbij staan vooral plezier, leer-, zelfsturende en sociale competenties centraal. Dit instrument is vooral interessant om te gebruiken bij jongere leerlingen die hun eerste stappen zetten in het leren reflecteren over zichzelf. Op een humeurmeter kunnen de leerlingen voortdurend aangeven hoe ze zich voelen bij het werken aan een taak. Je kan een humeurmeter visueel voorstellen in de klas (bv. door een lachend mannetje te laten schuiven op een as) of op papier laten maken. Het voordeel van een papieren humeurmeter is dat je een proces kunt vastleggen. Onderstaande afbeeldingen tonen aan hoe zo een papieren humeurmeter er ingevuld kan uitzien.



Bron: De Letterdoos (Gent)

In een reflectiegesprek over de getekende gezichtjes kan je dieper ingaan op negatieve en positieve gevoelens. Tijdens het gesprek zullen de leerlingen leren om hun gevoelens en ervaringen te verwoorden. Door vragen te stellen kan bijvoorbeeld naar boven komen dat een leerling een verdrietig gezichtje tekende, omdat hij niet goed begreep wat hij moest doen, omdat hij het te moeilijk vond of omdat zijn klasgenootjes niet naar hem luisterden tijdens het groepswerk. Anderzijds kan een blij gezichtje komen van een goede aanpak of een leuke samenwerking. Door die achterliggende redenen bloot te leggen, kan je als leerkracht mee op zoek gaan naar oplossingen (feedback) en (manieren om) goede aanpakken (te behouden) of kan je in de toekomst gericht ondersteunen bij gelijkaardige taken.

2.4 Op basis van het rapport

Als een leerling een rapport krijgt, krijgt hij een uitgebreide stand van zaken van zijn leerproces. In het ideale geval, krijgt de leerling een breed rapport, zodat hij niet alleen een zicht krijgt op functionele competenties, maar ook op leer-, zelfsturende en sociale competenties. [Hier](#) lees je hoe je als school breed kan rapporteren.

Het is voor een leerling heel interessant om even terug te kijken op het proces dat voorafgaat aan de resultaten. Dat kan niet alleen eventuele emoties opvangen, het zal de leerling ook een zicht geven op de waarde van de resultaten. Een reflectiegesprek kan ertoe leiden dat een leerling zich bewuster wordt van de herkomst van de resultaten en geeft hem de kans om eens achter cijfers en verwoordingen te kijken.

3. Wat na een reflectiegesprek?

Als je een reflectiegesprek afsluit met een aantal concrete doelen, voor jezelf en voor de leerling, zal het leerrendement waarschijnlijk nog groter zijn. Zoals gezegd is leren doelgericht en door doelen expliciet te maken, kunnen beide partijen er bewust naartoe werken. Als de doelen achteraf behaald worden, creëer je bovendien succeservaringen.

Het is heel belangrijk dat de gestelde doelen voortvloeien uit het gesprek zelf en dat ze niet achteraf bepaald worden door de leerkracht alleen. Dat houdt in dat je samen met de leerling afsprekt hoe hij de gekregen feedback zal meenemen. We maken het duidelijk met enkele voorbeelden.

1. De leerlingen moeten in een taak per twee aan elkaar vertellen wat het hoofdpersonage meemaakt in het verhaal dat ze individueel gelezen hebben. Een leerling vertelt zo veel details dat zijn klasgenoot zich niet meer kan concentreren. De leerkracht vraagt aan de leerling hoe hij de taak aanpakt, waarop de leerling zegt dat hij alles vertelt wat hij gelezen heeft. De leerkracht geeft als feedback dat de opdracht 'globaal navertellen' is en dat de leerling dus enkel de grote lijnen kan vertellen. De leerling toetst af bij de leerkracht wat hij kan weglaten. De taak kan daarna gewoon doorlopen.
2. Een leerling komt vaak niet goed uit zijn woorden als hij klassikaal aangeduid wordt. De leerkracht vraagt aan de leerling wat hij moeilijk vindt aan iets vertellen voor de klas. De leerling geeft aan dat hij zelf wel begrijpt wat hij wil zeggen, maar dat hij het moeilijk kan uitleggen. De leerkracht is begripvol en zegt dat hij zeker niet bang mag zijn om iets te zeggen voor klas. Hij geeft de tip om in een paar woorden op te schrijven wat hij wil zeggen.

Idealiter hangen de doelen die je als leerkracht voor jezelf stelt samen met de leerlingdoelen. In bovenstaande voorbeelden zou het doel dat de leerkracht stelt, kunnen zijn dat hij er op zal letten om (1) bij een gelijkaardige opdracht een voorbeeld te geven van het globaal samenvatten van een tekst en (2) de leerlingen meer spontane spreekansen te geven, door bv. groepswerken te organiseren, zodat de leerlingen het uitleg geven aan elkaar kunnen oefenen in kleinere groepjes. Eventueel kan een leerkrachtdoel ook nog leiden naar een doel op schoolniveau. Over doelen op drie niveaus lees je meer in het [scenario over evaluatiebeleid](#). En in [dit scenario](#) vind je wat je kan doen met de informatie die je verkregen hebt. In een volgend reflectiegesprek kan je best **terugkomen op de gestelde doelen** en ze kort evalueren.

4. Bronnen

Van Avermaet, P. & K. Van Gorp. Powerpointpresentatie naar aanleiding van 'Studienamiddag 11 oktober 2013 over *Toolkit Competenties Nederlands Breed Evalueren Secundair Onderwijs*'.